

קידוש ד' וחילול ד'

הרב זלמן ברוך מלמד שליט"א - ראש הישיבה

מחלוקת הרמב"ן, ובעל המאור

הגמרא במסכת כתובות דף ג, ב אומרת:

"תניא, מפני מה אמרו בתולה נישאת ליום הרביעי... שקדו חכמים על תקנת בנות ישראל שיהיה אדם טורח בסעודה שלושה ימים. אחד בשבת, שני בשבת, ושלישי בשבת, וברביעי כונסה. ומסכנה ואילך, נהגו העם לכנוס בשלישי". "מאי סכנה?" שואלת הגמרא, "אמר רבה, דאמרי בתולה נישאת ביום הרביעי, תיבעל להגמון תחלה". שואלת הגמרא: "האי סכנה, אונס הוא?" ומתצת: "משום דאיכא צנועות דמסרי נפשיהו לקטלא ואתיין לידי סכנה", "ולידרוש להו דאונס שרי?".

משמע מדברי הגמרא, שאשה לא צריכה למסור את נפשה כדי להימנע מזה שתיבעל להגמון. התוספות¹, שואלים: והרי על כל העבירות שבתורה, יעבור ואל ייהרג, חוץ מעבודה זרה, גילוי עריות, ושפיכות דמים. והם מתרצים שני תירוצים:

תירוצ' אחד (של רבנו תם): שאין חייבין מיתה על בעילת גוי, וזה לא גילוי עריות.

תירוצ' שני (של הרי"ם): מפני שאשה היא קרקע עולם, כדברי הגמרא במסכת סנהדרין דף עד, ולכן היא לא צריכה למסור את נפשה על קידוש ד'.

אנו מבקשים להתרחב מכאן למצות קידוש ד', ולתירוצ' שלישי על דברי הגמרא כאן.

בגמרא במסכת סנהדרין, דף עד, ישנה סוגיה רחבה בדיני קידוש ד'. תמצית העניין:

"נמנו וגמרו בעליית בית נתזה בלוד, כל עבירות שבתורה אם אומרים לו לאדם, עבור ואל תיהרג, יעבור ואל ייהרג, חוץ מעבודה זרה, וגילוי עריות, ושפיכות דמים".

ובהמשך אומרת הגמרא, שבשעת הגזירה, אפילו מצווה קלה ייהרג ואל יעבור. ועוד אומרת הגמרא:

"כי אתא רבין אמר ר' יוחנן, אפילו שלא בשעת גזירת המלכות, לא אמרו אלא בציצעא, אבל בפרהסיא, אפילו מצווה קלה, ייהרג ואל יעבור. מאי מצווה קלה, ערקתא דמסאנא".

שואלת הגמרא, בהמשך הסוגיא: "והא אסתר פרהסיה הוואי?" אם מצווה ליהרג ולא לעבור בפרהסיה בכל המצוות שבתורה, כל שכן בגילוי עריות. אם כן, למה אסתר לא מסרה את נפשה? מתרצת הגמרא: אמר אביי, אסתר קרקע עולם הייתה. רבא אמר, הנאת עצמן שאני. רבא מוסיף לנו תירוץ נוסף, שמכיוון שאחשורוש לא עשה את המעשה הזה כדי להעביר את אסתר על הדת, אלא עשה את זה להנאת עצמו. בכל מקום שהמאנס מכריח את הנאנס, לעבור עבירה לשם הנאת עצמו, לא צריך למסור את הנפש. רבא מוכיח את דבריו, ממה שהיו נוהגים בהני קוואקי, ודימוניקי. רש"י מפרש, שהיו הפרסים לוקחים אש מכל בית ובית לחמם את בית העבודה וזה שלהם ביום אידם, ואיך אנחנו נותנים להם לקחת את האש, כדי לחמם בית עבודה וזה שלהם? אלא הואיל והגוי אינו מתכוון בזה אלא להנאת עצמו, אין כאן קידוש ד' ליהרג עליו. הגמרא מוכיחה מכאן, שהנאת עצמם שאני. פירוש של דבר, שאף על פי שיש כאן איסור, כיוון שהם מכריחים את ישראל לעשות איסור, לא לצורך עשיית איסור העבודה זרה, אלא לצורך הנאת עצמן, מותר.

שיטת בעל המאור - תירוץ שלישי בסוגייתנו

מוכיח מזה בעל המאור, שבמקום שהמאנס מכריח את ישראל לעבור עבירה, אפילו בשלוש עבירות החמורות, של גילוי עריות, שפיכות דמים, ועבודה זרה. אם זה צורך הנאת עצמן, מותר לעבור. הוא כמובן מסייג את הדברים לגבי שפיכות דמים, כי בשפיכות דמים וודאי אסור, כי הסברא "מאי חזא דדמא דידך סומק ספי מדמא דחברך", לא משתנה אם יש הנאת עצמם, או אין הנאת עצמם. אבל בגילוי עריות, אם אדם מכריח את השני לעבור באיסור של גילוי עריות להנאת עצמו, מותר לעבור.

על פי זה, נוכל לומר תירוץ לסוגייתנו. כי ההגמון וודאי עושה את הבעילה להנאת עצמו. ולכן לא צריך למסור את הנפש. וגם אם היא לא היתה קרקע עולם, וגם אם זה לא גוי, אם עושה להנאת עצמו, לא צריך למסור את הנפש. כמו באסתר שהיתה אשתו של מרדכי, והיה איסור ערוה.

ומה שהגמרא שואלת: "והא אסתר פרהסיה הוואי?" ולכאורה לשיטת בעל המאור, היה אפשר לשאול שאלה יותר חריפה: "והרי אסתר גילוי עריות הוואי?" והייתה צריכה למסור את הנפש אפילו שלא בפרהסיה, ולמה הגמרא מעמידה שאסתר בפרהסיה הוואי? אומר בעל המאור, כי מאחר שיש דיון, אם אסתר הייתה אשתו של מרדכי, ועוד כיוון שהוא היה גוי, הגמרא רצתה לשאול את השאלה אליבא דכולי עלמא. כי הרי איך שלא יהיה, זה היה בפרהסיה, ואיזו שהיא עבירה הייתה בזה. ובפרהסיה, צריך למסור את הנפש על כל עבירה שהיא, ולמה אסתר עשתה את זה, ועל זה הגמרא מתרצת את התירוץ. אבל המציאות היא, שאסתר הייתה אשת איש, ותירוצו של רבא עונה על אסתר, למרות שהייתה אשת איש, והיה בזה איסור ערוה. כי בהנאת עצמם, אפילו גילוי עריות מותר.

2. עד, ב.

3. בד"ה הני קוואקי.

ראיה שניה, ממה שהגמרא אומרת, לגבי מסירת כלי נחושת ואש לבית עבודה זרה ביום חגם, לצורך הנאת עצמן שמותר. אף על פי שזה בעצם סיוע לעבודה זרה, וכל השתתפות בעבודה זרה, אסורה כעבודה זרה עצמה. אלא שהנאת עצמן שאני.

דעת בעל המלחמות

הרמב"ן במלחמותיו חולק על בעל המאור ומתווכח עם הראיות שלו. לגבי אסתר, הוא אומר שזה לא היה גילוי עריות, כי היא לא הייתה אשת איש. הגמרא בעצמה מתייחסת כך, כי היא שואלת, והא אסתר פרהסיא הוואי? (לכאורה יכולה לשאול אפילו על צנעא, אם מדובר באיסור עריות). זאת אומרת שלא מדובר כאן על גילוי עריות, אלא בעבירה אחרת. ועוד שמדובר בגוי, ואי אפשר להביא מכאן ראיה שגילוי עריות להנאת עצמן מותר.

ומה שהביא בעל המאור ראיה מהמשך הגמרא, בסיוע לעבודה זרה, כשמוסרים להם את האש ביום אידם. אומר הרמב"ן שיש בזה גדר של "לפני עיוור לא תיתן מכשול", שזהו לאו כללי בכל התורה כולה, ולא שייך ללאו דעבודה זרה. ואיסור זה, הרי הוא ככל שאר האיסורים בתורה, שעליהם לא צריך למסור את הנפש.

הסברות השונות בגדר "לפני עיוור לא תיתן מכשול"

אפשר להסביר את מחלוקת בעל המאור והמלחמות, בהבנת האיסור שבסיוע לקואקי ודימוניקי, בעצם הסברת הגדר של "לפני עיוור לא תיתן מכשול".

יש החוקרים, מהי משמעות האיסור של "לפני עיוור לא תיתן מכשול". האם התורה התכוונה להגיד בזה גדר, שבכל עבירות שבתורה אסור לסייע. והמסייע לעבירות, עובר ב"לפני עיוור לא תיתן מכשול". כי המשמעות הפשוטה של הפסוק "לפני עיוור לא תיתן מכשול", היא, שלא להכשיל אנשים בעבירות.

או "שלפני עיוור לא תיתן מכשול" - זה גדר אחר, שבא להגדיר את כל המצוות כולן. לא רק שאסור לאדם לעבור על מצווה, אלא אסור לו לגרום שמישהו אחר יעבור במצווה זו. כלומר, כל המצוות שהתורה ציוותה, וכל האיסורים שהתורה אסרה, היא רחיבה אותם, שלא רק שאסור לעשות את האיסורים האלה, אלא אסור לגרום שאחרים יעשו אותם.

נפקא מינה לישראל שנעשה שליח לקדש לכהן גרושה

נפקא מינה במקום שאדם לא חייב באיסור, כמו ישראל, שאין לו איסור להתחתן עם גרושה. האם יכול להיות שליח לקדש לכהן גרושה. מצד אחד אין לו איסור בעצמו, אבל הוא גורם לאחר להיכשל. אם "לפני עיוור לא תיתן מכשול", פירוש, שבכל דבר שהתורה אסרה עליך לעשות, היא אסרה עליך גם לגרום לאחרים לעשות עבירה זו, אבל מה שהיא לא אסרה עליך, היא לא אסרה שתעשה לאנשים אחרים, הוא אינו עובר ב"לפני עיוור". ואם "לפני עיוור" זה איסור בפני עצמו, שלא להכשיל אנשים בעבירות. הוא עובר בלאו של "לפני עיוור".

המנחת-חינוך והאחרונים דנים בזה. ולפי הגדר שזה חלק מכל איסור, ומה שאסור עליך, אל תכשיל אחרים באיסור זה. ממילא יוצא ש"לפני עיוור" של עבודה זרה, זה חלק מאיסור עבודה זרה. ו"לפני עיוור" של חילול שבת, זה חלק מהאיסור של חילול שבת. כל איסור ואיסור,

ה"לפני עיוור" שלו, הוא חלק מאותה עבירה. וכאן זה אביזריהו דעבודה זרה. לעזור לגוי לעבוד עבודה זרה, גם כן אסור, שהרי "לפני עיוור" יש גם כלפי גוי.

ואם כן, אפשר לומר שכך סובר בעל המאור, ש"לפני עיוור" הוא חלק מהעבירה, ולכן אצלנו בקואקי ודימוניקי, הסיוע לעבודה זרה, נחשב כאיסור עבודה זרה. ולמרות שזה עבודה זרה, כיוון שזה להנאת עצמן, מותר.

לעומת זאת בעל המלחמות סובר, ש"לפני עיוור", זה איסור אחר. ולא צריך למסור עליו את הנפש. ולכן גם אצלנו בקואקי ודימוניקי, מדובר באיסור של "לפני עיוור", שכאשר זה להנאת עצמן, מותר, אבל לא באיסור עבודה זרה, שיהיה אסור גם בהנאת עצמן.

קושיית הרמב"ן, ממרדכי שלא השתחוה להמן

הרמב"ן מקשה קושיא נוספת ממרדכי שלא השתחוה להמן, כשרצה שישתחו לו, כמו לעבודה זרה. אומר הרמב"ן במלחמות:

"ועוד סמך לדבר, ממה שלא היה מרדכי כורע ומשתחוה להמן, מפני שהיה נעבד, והוא התם להנאת עצמו ולכבודו היה ואפילו היה בשעת השמד, ועבודה זרה להנאת עצמו מותר הוא מן הדין בעל המאור".

ולמה מרדכי לא השתחוה?

אפשר לתרץ לבעל המאור, שיש הבדל בין הנאת עצמו בלבד, לבין הנאת עצמו מהאיסור אפשר לתרץ לבעל המאור, שראיה זו לא מוכרחת. כי מה שאמרנו להנאת עצמו, זה כשהגוי רוצה רק ליהנות, ולא מעניין אותו אם ישראל יעשה עבירה, או לא יעשה עבירה. הוא רק רוצה שישראל יעשה את הפעולה הזו, כי הוא נהנה ממנה. הוא לא חפץ באיסור שיש בדבר, אלא בהנאה שיש בדבר. וכיוון שאין כאן חילול ד', והוא לא מתכוון להעביר אותו על דבר תורה, מותר. אבל בהמן, שרצה שיחשבו שהוא אליל, אם הוא היה רוצה שזה יהיה רק לכבודו, ולא היה כאן עבודה זרה, לא הייתה בעיה בהשתחוות. אבל אם הוא רצה שיחשבו שהוא עבודה זרה, אסור להשתחוות לעבודה זרה, ואפילו אם הוא נהנה, הוא נהנה מכך שחושבים שהוא עבודה זרה. ולכן הגם שהוא נהנה מזה, הנאת עצמו כאן לא מופרדת מהאיסור. הוא רוצה שהשני יעשה איסור ומזה גופא הוא נהנה. לכן גם לבעל המאור, יהיה אסור, ואין זה נחשב הנאת עצמן. ואין נפקא-מינה אם הוא לא התכוון להעביר על הדת אלא התכוון שיעשו פעם אחת איסור, שכן כל כפיה לעשות איסור עבודה-זרה, עכשיו, או לתמיד, גם על זה צריכים למסור את הנפש.

פסק דומה של מורנו ורבנו הרב צבי יהודה בענין איסור מסירת חלקים מארץ-ישראל

מעין זה, נפגשנו בפסק הלכה של הרב צבי יהודה בענין ארץ ישראל. הוא אמר, שצריך למסור את הנפש על ארץ ישראל, ולא לוותר, וכשכופים על וויתור בארץ ישראל, צריך למסור את הנפש. היו שטענו כי הכפייה הזאת שנעשית על ידי הגויים, היא להנאת עצמם, ולא כדי להעביר על הדת. טען על כך הרב צבי יהודה, שזה גופא הנאת עצמם, להוציא אותנו מארץ ישראל, ולבטל לנו את הזכות הזאת והמצווה הזאת של ארץ ישראל. כי הרי הוויכוח,

בינינו, הוא אינו וויכוח על השטח בעלמא, אלא וויכוח ענייני, מהותי, למי שייכת ארץ ישראל, עם כל המשמעות הרוחנית שבה. וזה אמנם הנאה, אבל הנאה מהאיסור, האיסור וההנאה הם כאן מאוחדים. הם נהנים לסלק אותנו מהמצווה הזאת שמוטלת עלינו להיות בארץ ישראל, וזה לא גדר הנאת עצמן.

קושיה נוספת של הרמב"ן, מהאיסור להתרפא בעבודה זרה הרמב"ן מקשה, אם להנאת עצמו מותר, למה אסור להתרפא בעבודה זרה? אם לאדם יש איזה מחלה, ואומרים שהוא יעשה פעולה של עבודה זרה, שיכול להתרפא על ידי זה. והוא רוצה להתרפא, וזו הנאת עצמו, למה אסור להתרפא בעבודה זרה? הרי זו הנאת עצמו? ומדוע אם כן אין מתרפאים בעבודה זרה, ואין מתרפאים בעריות. כמו שהגמרא מביאה בסוף פרק בן סורר ומורה באותו אדם שנהיה חולה, והיה מאוהב באשה אחת, ואם לא יבעל אותה, הוא ימות. ואמרו שם במסקנה של הגמרא, שלא התירו אפילו שתעמוד לפניו ערומה, ואפילו תדבר עמו מעבר לגדר, שום דבר לא התירו משום אביזרייהו דגילוי עריות, גם בפיקוח נפש. ולכאורה זה הנאת עצמו? כי הוא הרי לא רוצה לעבור על הדת. הוא רק רוצה את ההנאה הזאת. ולמה אסור? לפי בעל המאור היה צריך להיות מותר.

נקודת המחלוקת בין בעל המאור לרמב"ן

כדי להסביר את דעתו של בעל המאור. אנחנו צריכים לעמוד על נקודת המחלוקת, בין הרמב"ן, לבעל המאור. לרמב"ן, שלוש עבירות הללו חמורות, הם לא אסורות מפני מצות קידוש ד', אלא מפני עצם חומרתן. ולפיכך, אף על פי שאינו מתכוון להעבירו על הדת, אסור. אבל בשאר עבירות שנאסרו בפרהסיה רק מפני קידוש ד', אם מתכוונים להנאת עצמן מותר.

הרמב"ן מסביר את דעתו, שאנו אומרים שהנאת עצמם מותרת רק במקום שכל האיסור נובע מאיסור חילול ד', כמו בפרהסיה, שאסור לעבור על כל עבירות שבתורה, מצד "ונקדשתי", ו"לא תחללו את שם קדשי". וכאשר אדם רוצה לכפות את ישראל שיעשה עבירה בשביל הנאת עצמו אין כאן חילול ד', כי הוא לא רוצה להעביר על הדת. וכל החיוב למסור את הנפש בפרהסיה, זה רק מצד מצות קידוש ד', ואיסור חילול ד'. ובהנאת עצמם, אין איסור חילול ד'. ועל זה אמר רבא, הנאת עצמם שאני.

אבל שלושת עבירות שבתורה, שצריך למסור עליהם את הנפש אפילו בצנעא. אין כאן עניין של קידוש ד', שהרי בצנעא אין עניין של קידוש ד', שכן אף אחד לא רואה. אלא ששלושת העבירות האלו אסורים מפני חומרתם, והחומרה לא מתמעטת בזה שהמאנס מתכוון להנאת עצמו. כי זה נשאר אותו האיסור. לכן תמיד יהיה אסור. זו דעת הרמב"ן.

הרו"ה חולק בנקודה זו, ואומר שכל הדין של מסירת נפש בפרהסיה על שאר העבירות, או בשלוש עבירות האלה אפילו בצנעא, הוא רק מצד מצות קידוש ד' ואיסור חילול ד'.

החומרה של שלושת העבירות הללו, גורמת, שאפילו אם יש חילול ד' מצומצם, גם כן אסור. כי בעבירות הללו, הצנעא שלהם, זה חילול ד', כמו שאר העבירות בפרהסיא. אבל כל החיוב למסור את הנפש, בכלל, הוא רק מצד איסור חילול ד', ומצות קידוש ד'.

ראיה מהרחבים לסברא שהעמדנו בבעל המאור, שכל האיסור רק מצד קידוש ד' מלשון הרמב"ם, גם כן משמע כך: "וכל מי שנאמר בו ייהרג ואל יעבור, ונהרג ולא עבר, הרי זה קידוש את ד', ואם היה בעשרה מישראל, הרי זה קידוש את ד' ברבים". כלומר קידוש ד' יכול להיות גם בצנעא. "ואם היה בעשרה מישראל הרי זה קידוש את ד' ברבים" - כי קידוש ד' ברבים, הוא יותר גדול.

וממשיך הרמב"ם אחר כך: "וכל מי שנאמר בו, ייהרג ואל יעבור, ועבר ולא נהרג הרי זה מחלל את ד', ואם היה בעשרה מישראל, הרי זה חילל את ד' ברבים". הרמב"ם מדבר כאן על שלושת העבירות שנאמר בהם ייהרג ואל יעבור, והוא עבר ולא נהרג, הוא חילל את ד', ואם היה בעשרה, שבמקרה זה על כל עבירות שבתורה צריכים למסור את הנפש, הרי זה חילל את ד' ברבים. אם כן, יש חילול ד' בצנעא, ויש חילול ד' ברבים. "וביטל מצות עשה שהיא קידוש ד', ועבר על מצות לא תעשה, שהיא חילול ד'". זאת אומרת שהחיוב של ייהרג ואל יעבור, לפי הרמב"ם, הוא חיוב מצד קידוש ד' וחילול ד', גם בשלושת העבירות הללו. לא מפני ששלושת העבירות הללו מצד עצמם לא נדחים מפני פיקוח נפש. אלא מפני שיש בהם איסור חילול ד', ומצות קידוש ד'.

ממילא, אם כך אנחנו מסתכלים לפי דעת בעל המאור. יוצא שבמקום, שזה משום הנאת עצמן, והם בכלל לא רוצים להעביר על הדת, והם רוצים רק ליהנות, אפילו בשלושת העבירות הללו. לא צריך למסור את הנפש, כי אין כאן חילול ד'. ומה לי שלושת עבירות הללו בצנעא, ומה לי שאר עבירות שבפרהסיא, זה אותו הדבר. כל הסיבה שצריך למסור את הנפש, זה מפני חילול ד', וחילול ד' יש רק כשאדם בא לכפות את השני לעבור על הדת. במצב כזה צריך למסור את הנפש. אבל אם לא רוצים להעביר אותו על הדת, אין כאן חילול ד', ולא צריך למסור את הנפש.

נפקא מינה, אם עבר, באיזה עונש יענש

נפקא מינה לדינא, בדיעבד. אם אדם עבר ולא מסר את הנפש, באיזה עונש הוא ייענש? האם הוא ייענש בעונש של חילול ד'? או שיענש בעונש של גילוי עריות, שחוא יחיה חייב מיתה. אם אסור לו לעבור על העבירה הזאת, לא מצד חילול ד', אלא מצד שהעבירה הזאת לא הותרה בשום פנים ואופן לעבור עליה, כשיטת הרמב"ן. לא משנה אם יש הנאת עצמם או אין הנאת עצמם. הרי שאם עבר ועשה את העבירה הזאת, ייענש בעונש של גילוי עריות.

אבל אם נגלך לפי שיטת הרמב"ם (ובעל המאור), שכל האיסור הוא מצד חילול ד', וקידוש ד'. אם עבר על זה, אין לו את העונש של גילוי עריות, אלא עונש של חילול ד'. וכך לשון הרמב"ם: "ואף על פי כן, מפני שעבר באונס, אין מלקין אותו, ואין צריך לומר שאין ממיתין אותו בית דין, אפילו הרג באונס, שאין מלקין וממיתין, אלא לעובר ברצונו בעדים ובהתראה".

מחלוקת הרמב"ם והרמ"ך אם חייבים על אונס

הרמ"ך חולק על הרמב"ם, ואומר, שאם עבד עבודה זרה באונס, והתרו בו, חייב מיתה. אפשר לומר, שזה תלוי ביסוד הזה, על מה הוא עבר? אם אנחנו אומרים שעל כל עבירות שבתורה באונס לא חייבים. וגם בשלושת העבירות הללו, אם היה אונס, זה לא שונה, כי הוא אונס. אלא שהתורה אומרת, לא לחלל שם שמים, ואם עבר, הוא חילל שם שמים בלבד ותו לא. וכך גם לשונו של הרמב"ם, שהוא אונס, ואין מחייבין על אונסים. הרי שאם עבר, ייענש על חילול ד' (בדיני שמים), אבל לא על איסור של גילוי עריות.

אולם לרמ"ך, אם אדם עבר עבירה שהתורה לא התירה לו לעבור עליה. לא משנה אם באונס, או שלא באונס. כי גם באונס, היא לא התירה לו לעבור עליה. יהיה חייב על זה את העונש של אותה העבירה.

סיכום ביאור מחלוקת הרמב"ן ובעל המאור

עמדנו על יסוד המחלוקת בין בעל המאור למלחמות. על מה עוברים כשעושים עבירה באונס של שלושת העבירות החמורות שבתורה, או כל העבירות בפרהסייה. האם עוברים על קידוש ד', וחילול ד', וכשיש הנאת עצמן, אין חילול ד', ולכן מותר לעבור בעריות במקום שזה הנאת עצמן. או שעצם האיסורים של שלושת העבירות הללו, חמורים, והתורה לא התירה לעבור עליהם אפילו באונס. והנאת עצמן, לא מקילה את חומרת העבירות. לכן אפילו אם יש הנאת עצמן, גם אסור לעבור.

לפי הרמב"ם ובעל המאור, בהנאת עצמו אין אפילו שם של עבירה

אפשר להסביר יותר מזה את דעתו של בעל המאור, על פי לשון הרמב"ם הנ"ל. אפשר לומר שהתורה לא חייבה את האדם לעשות מצוות כשהוא אונס, ולא חייבה אותו אם הוא עובר על עבירות באונס. התורה דיברה במקום שיש לאדם בחירה חופשית, והוא יכול לבחור מה לעשות. ובמקום שהתורה אמרה שאפילו באונס ייהרג ואל יעבור, הוא לא רוצה לעשות את העבירה הזאת. וכל השם של העבירה שיש כאן, הוא רק בגלל שהמאנס רוצה שהוא יעשה עבירה. זה מה שעושה את המעשה הזה, לאיסור. לולי הכוונה של המאנס האונס אותו, שרוצה שיעשה עבירה, ורוצה להעביר אותו על דת, לא הייתה כאן עבירה. מפני שהמעשה הזה נעשה באונס ולא ברצון, ואין כאן שום כוונה של עבירה. אבל מי שרוצה להכריח אותו לעשות את העבירה, הוא נותן לזה את השם של העבירה. ולכן צריך למסור את הנפש בפרהסייה על כל העבירות, ובשלושת העבירות אפילו בצינעא.

אבל אם המאנס, בכלל לא מעוניין בעבירה, והוא רוצה שהוא יעשה את המעשה הזה להנאת עצמו, ולא בשביל העבירה. אין כאן מעשה עבירה בכלל, ולא צריך למסור את הנפש. כי מצד עצמו של הנאנס, זה אונס, וזה כלום, וזה לא נחשב. ומצד הכוונה של המאנס, אין כאן כוונה לעשות את זה כמעשה עבירה, ולכן הוא פטור.

אם כופים את האדם להשתחוות לעבודה זרה, והוא משתחוה וחושב, שזה לא עבודה זרה, אלא שיגעון וטמטום, וצוחק על זה בתוך ליבו, איך דבר כזה יכול להיחשב כאיסור עבודה זרה? האיסור נובע רק מפני שזה שהכריח אותו חשב שזה עבודה זרה, והוא כופה אותו. הכוונה של השני, יוצרת

כאן את מעשה האיסור. אבל המאנס לא מתכוון לכפות לעבירה, אלא הוא מתכוון להנאתו, כמו בגילוי עריות, שמתכוון להנאתו, אין לעבירה זאת שם של עבירה. ולא רק שאין בזה חילול ד', אלא אין לזה בכלל גדר של עבירה. ולא צריך למסור את הנפש על זה.

לפי זה יתבאר, מה שאמרנו שכאשר מדובר בהנאת עצמו של המאנס, אין זה נחשב בכלל מעשה עבירה, ולפי ההסבר הראשון זה לא חילול ד'. אבל כאשר זה הנאת עצמו של עובר העבירה, זה ייחשב לעבירה. ההנאה שלו מהעבירה, אינה מסלקת את השם של העבירה מזה. מפני שאדם שעושה באונס, בכלל לא רוצה לעשות, ולא מתכוון לעניין הזה. הוא עושה את זה, רק כי אחר כופה אותו, ואם המאנס גם לא מתכוון לאיסור, אלא להנאת עצמו, אין כאן שום עבירה. אבל אם העובר עצמו נהנה, כמו במתראפא על ידי עבודה זרה, ששם יש הנאת עצמו של העובר, זה דבר שונה לחלוטין, ולא מסלק את השם של העבירה. וקשה איך הרמב"ן משווה בין שני הדברים? (כשהקשה על בעל המאור ממתראפא בעבודה זרה, שרואים משם ראייה, שאפילו בהנאת עצמו אסור באיסור עבודה זרה).

מי שנהרג במקום שלא היה צריך למסור את הנפש, אם עשה מצווה, או מתחייב בנפשו בחלקו הראשונים אם מותר לאדם למסור את הנפש, במקום שהוא לא חייב למסור את הנפש. כלומר, בשאר עבירות בצנעה. הרמב"ם אומר:

"כל מי שנאמר בו יעבור ואל ייהרג, ונהרג ולא עבר, הרי זה מתחייב בנפשו", הוא עשה איסור גמור.

הכסף משנה אומר:

"אבל שלמים וכן רבים סוברים דאם נהרג ולא עבר, צדקה תחשב לו. הוא אמנם לא חייב לעבור, אבל אם הוא רוצה למסור את הנפש, ולקדש שם שמים, קדוש יאמר לו".

הסבר המחלוקת, על פי הפירוש למילים "וחי בהם" נקודת המחלוקת בין הרמב"ם, והמפרשים האחרים (תוספות'), הוא במה שנאמר "וחי בהם", ולא שימות בהם. האם זה ציווי כלשונו של רש"י בסוגיה שם בסנהדרין עד, "דכי אמר רחמנא, לעבור על המצוות, משום וחי בהם, משום דיקרה בעיניו נשמה של ישראל". לפי רש"י, פירושו של דבר, שיקרה בעיניו של הקב"ה נשמה של ישראל, יותר מאשר קיום המצווה. אם כן איך אתה הולך לשפוך דם של נשמה של ישראל, של עצמך, זה הרי יקר בעיני הקב"ה יותר.

רש"י אומר זאת, גם בדר"ה מאי חזית דדמא דידך סומק טפי, שלא התיר הכתוב, וחי בהם ולא שימות בהם שלא התיר הכתוב אלא משום חביבות נפשם של ישראל לקב"ה". לפי רש"י מה שכתוב "וחי בהם", זה דרישה לחיות ולקיים את המצוות, ולא דרישה למות כדי לקיים מצוות. כלומר, אסור למסור את הנפש היכן שלא ציווה.

התוספות⁸, אומרים, שמהפסוק "וחי בהם", אנו לומדים שאין צריך למסור את הנפש בשאר המקומות, אבל אפשר. התורה צוותה בשלושת העבירות, ייהרג ואל יעבור, והייתי חושב שכך צריך להיות בכל התורה כולה, שאדם ייהרג ואל יעבור. באה התורה ואמרה "וחי בהם", לומר שבשאר עבירות לא צריך למסור את הנפש. הפסוק "וחי בהם", בא רק ללמד שאין חובה למסור את הנפש, אבל אפשר. זו גם שיטת התוספות במסכת עבודה-זרה⁹, האומרים, שאם אדם רוצה למסור את הנפש בשאר עבירות, הוא רשאי, וקדוש ייאמר לו. גם בשולחן ערוך¹⁰ הוא פוסק כך, שאם אדם בשאר עבירות רוצה למסור את נפשו, רשאי. הוא לא מחויב, אבל יכול למסור את נפשו.

הדברים כמובן קשורים זה בזה. הרמב"ם, האומר שהעבירה היא משום קידוש ד', ואם אדם עבר הוא לא נענש, הוא גם סובר, שאסור לו ליהרג במקום שהתורה לא ציוותה. כי הרמב"ם, הולך מצד הסברא, שאדם באונס לא מחויב במצוות, והתורה לא דיברה באונס. כמו שלומדים מ"לנערה לא תעשה דבר". אם כן, למה צריכים את הלימוד של "וחי בהם"? כדי ללמד שאסור למסור את הנפש בשאר המצוות כולן.

ולפי השיטות האחרות (תוספות בעבודה זרה) "וחי בהם", בא ללמד שלא צריך למסור את הנפש, כמו בשלושת העבירות. כי אין את הסברא הראשונית, שלא צריך לקיים את המצוות אפילו באונס, וצריך לימוד לזה. כי אם התורה אמרה שבשלושת העבירות צריך למסור את הנפש, היינו חושבים שהוא הדין בשאר עבירות. לכן כתוב "וחי בהם" ללמד שלא צריך למסור את הנפש, אבל אפשר.

לחסקנה, במקום שיש הנאת עצמם, אסור למסור את הנפש

למסקנה, במקום שיש הנאת עצמן, שמותר לעבור מצד שזה לא חילול ד', או משום שזה בכלל לא נחשב מעשה עבירה, כפי שהסברנו, אם אדם רוצה למסור את הנפש, אסור לו לכל הדעות, זו התאבדות. אם אדם מוסר את הנפש על קיום מצווה, בסדר. אבל כאשר זה הנאת עצמן, אין כאן כלל עבירה, ואין כאן חילול ד', ואין סיבה למסור את הנפש. לכן בהנאת עצמן בפרהסיא בשאר עבירות, לכל הדעות, לא צריך למסור את הנפש, ולא רק שלא צריך למסור את הנפש, אלא אסור למסור את הנפש. ולשיטת בעל המאור, שבשלושת העבירות, בהנאת עצמם, לא צריך למסור את הנפש, אז לא רק שלא צריך למסור את הנפש, אלא אסור למסור את הנפש, כי אין כאן עבירה. ה"הנאת עצמן", מסלקת את מעשה העבירה שיש בדבר, ואין כאן חילול ד', ואין על מה למסור את הנפש.

8. עד, ב ד"ה נח.

9. כז, ב ד"ה יכול.

10. יורה-דעה קנז, א.